

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 338.1:631.11

*Якубів В.М.,
д.е.н., проф. кафедри обліку і аудиту,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
Абрамик М.І.,
к.с.-г.н., директор,
Бесенюк М.І.,
старший науковий співробітник,*

*Прикарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН*

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ФАКТОРИ І ПЕРЕДУМОВИ

Постановка проблеми. Забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільськогосподарських підприємств Карпатського регіону на сучасному етапі є надзвичайно актуальним питанням, оскільки від цього залежить перспектива розвитку аграрної галузі та регіону загалом. Сільськогосподарські підприємства є генератором, який при раціональній організації здатний забезпечити вирішення сукупності економічних, соціальних та екологічних проблем становлення сільських територій.

Проте, як показує практика, забезпечення виходу сільськогосподарських підприємств на якісно вищий рівень розвитку, який забезпечував би мультиплікативний ефект на становлення інших пов'язаних галузей та регіону, є складним, проблемним і тривалим процесом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення конкурентоспроможного розвитку агроформувань висвітлені у працях багатьох вчених-аграрників, а саме: В. Г. Андрійчука, Н. Є. Голомші, М. Й. Маліка, П. Р. Пуцентейла, П. Т. Саблука, Б. К. Супіханова, В. М. Трегобчука та ін. Проте проблеми низькоконкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва залишаються невирішеними. Крім того, з розвитком вітчизняної та міжнародної економіки, щоразу виникають нові фактори та умови, що визначають подальший етап становлення сільськогосподарських підприємств. Тому науково-прикладні дослідження цієї тематики є досить актуальними.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення та обґрунтування основних факторів і передумов, які мають визначальний вплив на процес розвитку сільськогосподарських підприємств. Оскільки забезпечення конкурентоспроможного розвитку агро формувань можливе лише за умови комплексної і правильної діагностики проблем функціонування цих суб'єктів господарювання та виявлення сукупності найважливіших чинників, які впливають на цей процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі діагностики проблемних аспектів функціонування сільськогосподарських підприємств та факторів, що їх породжують застосовано факторний підхід.

Суть такого підходу полягає в тому, що досліджуючи конкретне явище чи процес потрібно розглядати його з точки зору факторів, що з ним взаємопов'язані. Виходячи з того, що фактор – це «умови здійснення господарських процесів і причин, які впливають на ці процеси» [1, с. 17], то такий підхід реалізується теж у двох аспектах: умовах і причинах. Оскільки очевидно, що усі явища і процеси економічного життя зумовлені двома основними чинниками. По-перше, умовами її функціонування, тобто передумовами, що визначають характер спрямування, видозміну, можливість прояву певних властивостей і т.д. Детальне вивчення комплексу таких умов, що передбачають факторний підхід, уможливорює маніпуляцію такими передумовами з метою впливу і регулювання явища чи процесу, що вони зумовлюють. Оскільки такі умови є факторами зовнішнього середовища стосовно предмету дослідження, то за їх допомогою здійснюється зовнішній вплив на окремі внутрішні складові і зв'язки певного економічного явища.

Другим зумовлюючим чинником, що потребує детального вивчення в процесі дослідження конкретного процесу, є фактор – причина впливу. Очевидно, що усі явища економічного життя

відбуваються не хаотично, а під впливом певних чинників, тобто усі зміни, що мають місце в процесі розвитку є наслідком реалізації конкретних факторів.

Суть факторного підходу полягає також у вивченні економічних явищ з погляду факторів, що на нього впливають. Тобто, визначаючи певні тенденції структурних, кількісних чи якісних змін, стан розвитку об'єкта, прояв його властивостей, слід постійно вивчати сукупність чинників, що зумовили такі зміни, тобто детально аналізувати їх причини.

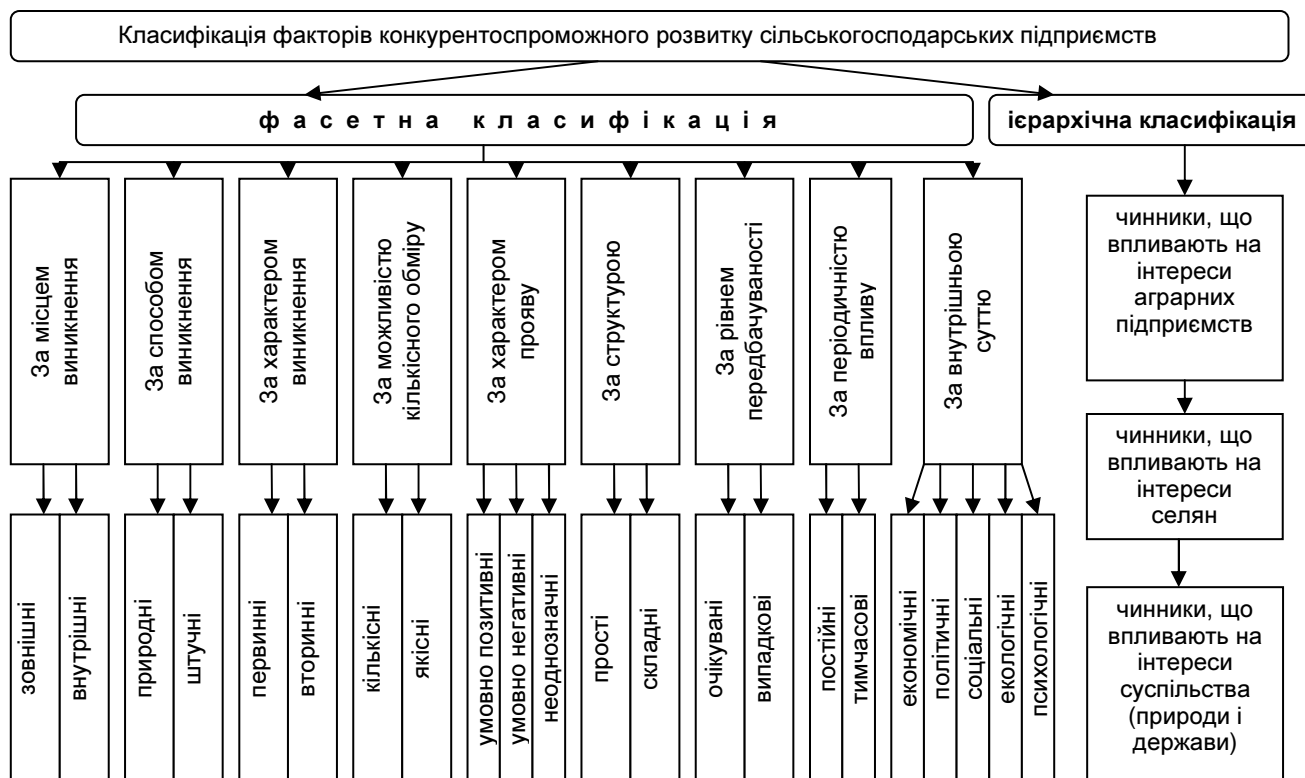
Методика факторного підходу передбачає дослідження причинних зв'язків у тісній системі: передумови здійснення явища → безпосередньо економічне явище → причини його виникнення і спрямування. Часто такі складові факторної системи взаємозумовлюють одне одного і визначають характер та обсяг реалізації.

Таким чином, об'єктом дослідження факторного підходу є сукупність факторів, що впливають на певний процес.

Отже, факторний підхід з його складовими: умовно-причинними зв'язками, сприяє глибшому розкриттю суті досліджуваного явища та умов і причин його функціонування. Крім цього, такий методологічний підхід підвищує точність в процесі прогнозування і моделювання розвитку подій шляхом екстраполяції минулих тенденцій і причин на майбутню ситуацію [2, с. 15-16].

З метою забезпечення врахування усієї сукупності зумовлюючих факторів, що спливають на конкурентоспроможний розвиток сільськогосподарських підприємств, обґрунтовано класифікацію таких чинників (рис. 1).

У наведеній класифікації згруповано фактори впливу за допомогою двох систем класифікації: фасетної та ієрархічної. Кожна з них має свої методи й прийоми групування, переваги і недоліки застосування. І тільки комплексне їх використання дозволяє отримати очікувані результати. Лише в сукупності дві системи класифікації, взаємодоповнюючи одна одну, здатні повністю розкрити причинно-наслідкові зв'язки та особливості досліджуваного явища, і на цій основі зробити певні висновки.

Рис. 1. Класифікація факторів конкурентоспроможного розвитку сільськогосподарських підприємств

Фасетна система класифікації передбачає розподіл (розбивку) класифікованої номенклатури на належні групування по різних аспектах (фасетах) чи їх сукупностях [3, с. 78]. Відповідно до такої класифікаційної системи групування факторів впливу на конкурентоспроможний розвиток сільського господарства та підприємств у ньому здійснено шляхом виділення ряду незалежних між собою ознак.

Сутність ієрархічної системи класифікації полягає в тому, що початкову множину об'єктів типологізації ділять спочатку за деякою вибраною ознакою на великі групи, потім кожен утворену групу

поділяють на ряд наступних груп і т.д. При цьому важливим є чітке підпорядкування (ієрархія) класифікаційних групувань [3, с. 78].

Дана методика класифікації передбачає визначення множини факторів і їх поділ на структурні елементи єдиної ієрархічної системи за певною ознакою. У нашому випадку, сукупність чинників впливу на забезпечення конкурентоспроможного розвитку агроформувань розподілено за критерієм їх пріоритетності, тобто значущості в досліджуваному процесі.

Детальний аналіз соціально-економічних та природно-екологічних показників функціонування сільськогосподарських підприємств регіону Карпат показує, що досліджувана територія має значний потенціал щодо розвитку сільського господарства. У цьому аспекті можна виділити систему передумов і факторів, що сприяють розкриттю внутрішніх можливостей даної місцевості щодо ведення аграрного виробництва. Узагальнені результати вивчення таких чинників наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Передумови і фактори конкурентоспроможного розвитку сільськогосподарських підприємств у регіоні Карпат

(дані за 2011 р.)

Показники	Закарпатська обл.	Івано-Франківська обл.	Львівська обл.	Чернівецька обл.	Разом / в середньому по регіону	Всього по Україні	Регіон у % до України
Виробничо-підприємницькі фактори розвитку сільськогосподарських підприємств							
Кількість сільськогосподарських підприємств, од.	1752	774	1415	1019	4960	56133	8,8
Середній розмір сільськогосподарських підприємств, га	28,1	147,3	162,8	116,8	113,7	365,2	31,1
Наявність сільськогосподарських земель, тис. га	404,7	489,8	1031,5	448,9	2374,9	36483,3	6,5
Чисельність працівників в аграрних підприємствах, тис. чол.	124,1	138,0	204,3	105,0	571,4	3410,3	16,8
Середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві, грн.	1267	1958	1879	1490	1648,5	1800	91,6
Виробництво валової продукції сільського господарства, млн. грн.	4044,8	5176,2	8400,9	4318,6	21940,5	233696,3	9,4
Виробництво валової продукції аграрними підприємствами, млн. грн.	205,1	1446,7	2248,1	1034,8	4934,7	121053,7	4,1
Інвестиції в основний капітал, млрд. грн.	2,9	3,6	11,4	2,2	20,1	209,1	9,6
Рівень рентабельності виробництва у агроформуваннях, %	-0,5	32,0	21,4	13,4	16,6	27,0	x
Регіональні передумови і фактори розвитку сільськогосподарських підприємств							
Кількість сільських населених пунктів, од.	579	765	1850	398	3592	28450	12,6
Доход населення в розрахунку на 1 особу, грн.	14662,9	17238,4	19240,2	15634,4	16693,9	21249,5	78,6
Рівень безробіття, %	9,6	8,7	7,7	8,2	8,6	7,9	x
Коефіцієнт покриття експорту імпортом, %	0,70	0,88	0,38	0,84	0,7	0,83	0,8
Площа земель природно-заповідного фонду, тис. га	133,5	102,8	44,5	11,2	292	1225,7	23,8

Джерело : розраховано за даними [4; 5; 6]

З даних табл. 1 та деяких інших розрахунків можна зробити ряд висновків та виокремити основні виробничо-підприємницькі та регіональні передумови, що є підґрунтям для розвитку в регіоні аграрного виробництва:

1) У Карпатському регіоні наявні вихідні ресурсні запаси необхідні для налагодження ефективного господарювання в АПК, зокрема це стосується забезпеченості сільськогосподарськими угіддями, основними засобами та робочою силою. На даний час в досліджуваних областях функціонує близько 4960 агроформувань, що складає близько 8,8 % від загальної кількості аграрних підприємств

України. При цьому, слід відмітити, що якісні характеристики зазначеного показника не є високими, проте вони виступають певною базою (основою) для перспективного розвитку даної галузі.

2) Наступна передумова пов'язана не стільки з наявністю вихідних ресурсів, скільки з необхідністю налагодження ефективного господарювання та сталого соціально-економічного розвитку сільських територій. Це пояснюється, передусім тим, що в Карпатському регіоні зосереджено 3592 сільських населених пунктів (близько 12,6 % загальнодержавного рівня), у яких проживає переважаюча частка населення – 54 % сільських жителів. У зв'язку з цим виникає необхідність розвитку сільських територій через налагодження результативного функціонування аграрного виробництва.

3) Тісно пов'язана з попередньою передумовою є ще одна висвітлена через призму необхідності, а саме: в досліджуваному регіоні спостерігається низький рівень життя населення. Середній дохід в розрахунку на 1 особу складає 16693,9 грн. в рік, що становить лише близько 78,6 % загальнодержавного рівня. Це свідчить про необхідність покращення соціально-економічних умов проживання в аналізованих областях. Названі фактори в поєднанні з наявністю безробіття (8,6 % як в регіоні Карпат, проти 7,9 % в Україні) та дешевою робочою силою (середня заробітна плата в аграрному секторі Західних областей складає 91,6 % від середньої заробітної плати по Україні) формують значну передумову для привабливості залучення інвестицій в дану галузь. Оскільки наявними є бажання людей працювати за відносно невисоку заробітну плату.

4) Привабливість аграрних підприємств як інвестиційного осередку полягає ще й у тому, що в регіоні спостерігається відносно висока ефективність виробництва або іншими словами ресурсовіддача. Так, при наявності в Карпатській місцевості 6,5 % сільськогосподарських угідь та 16,8 % трудових ресурсів загальнодержавного рівня, тут виробляється близько 9,4 % валової продукції сільського господарства України. Це свідчить про наявний потенціал аграрного розвитку.

5) Даний регіон має добре налагоджені зовнішньоекономічні зв'язки, зокрема поширені експортні операції. Так, у 2011 р. загальний обсяг експортних товарних операцій по регіону становив близько 2 % від національного показника. Позитивним також є те, що для аналізованої місцевості характерним є високий показник покриття експортом імпорту – 0,83. Безумовно, такі явища пов'язані з близьким розташуванням місцевих аграрних товаровиробників до кордонів держави.

6) Важливою передумовою розвитку сільського господарства в Карпатських областях є поширеність і збільшення активності туристичних осередків впродовж останніх років. Так, в аналізованому регіоні зосереджено близько 23,8 % земель природно-заповідного фонду країни. Підвищений інтерес до туристичних послуг Прикарпаття, Карпати і Закарпаття стимулює розвиток аграрного сектора як джерела для функціонування закладів ресторанного бізнесу, роздрібною торгівлі, сільського зеленого туризму.

Враховуючи наявні передумови і фактори розвитку, важливим є формування цілісної концепції конкурентоспроможного розвитку сільського господарства та підприємств у ньому. У цьому аспекті погоджуємось з авторами моделі стійкого-конкурентоспроможного розвитку сільського господарства [7], які стверджують, що дана модель повинна мати у стратегічній основі засади для вирішення питань, пов'язаних з продовольчою безпекою, екологічною стійкістю та майбутньою економічною життєздатністю сільських регіонів.

Голомша Н. Є., провівши детальний SWOT-аналіз конкурентоспроможності сільського господарства України, визначила певні можливості та перспективи майбутніх напрямів розвитку [8].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, виділено і проаналізовано основні виробничо-підприємницькі та регіональні економічні та природнокліматичні передумови конкурентоспроможного розвитку сільськогосподарських підприємств в Карпатському регіоні. Визначені аспекти характеризують дану територію як досить потенціальну щодо забезпечення конкурентоспроможного розвитку агроформувань і тому як привабливого сегмента інвестиційної сфери.

Виходячи з вищеприписаного, очевидно, що досліджуваний регіон має певні відмінності сільського життя від інших областей України. При цьому, розглядаючи його як цілісну систему, зрозуміло, що Карпатська місцевість зосереджує значні внутрішні особливості окремих територій. Це пояснюється тим, що регіон охоплює рівнинні, передгірські місцевості, гірські хребти, Закарпаття, які характеризуються різними природнокліматичними умовами. В цілому очевидно, що Карпатський регіон зосереджує певні передумови і фактори, які спроможні вивести сільське господарство на якісно вищий рівень функціонування і забезпечити конкурентоспроможний розвиток сільськогосподарських підприємств.

Бібліографічний список

1. Реструктуризація та фінансове оздоровлення сільськогосподарських підприємств : [посібник] / Програма підвищення рівня життя сільського населення в Україні. – К. : Світ, 2005. – 480 с.
2. Якубів В. М. Факторний аналіз у методології наукових досліджень / В. М. Якубів // Наука. Розвиток. Прогрес : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 24 січня 2011 р. – К. : «НАІРІ», 2011. – С. 15-16.

3. Экономический словарь агропромышленного комплекса / [Амбросов В. Я., Асаула Н. И., Беззуб В. М. и др.] ; под ред. А. А. Сторожука. – К. : «Урожай», 1986. – 334 с.
4. Регіони України 2011 в 2-х томах : [статистичний зб.]. – К. : Державний комітет статистики України, 2012. – Т. 1. – 366 с.
5. Регіони України 2011 в 2-х томах : [статистичний зб.]. – К. : Державний комітет статистики України, 2012. – Т. 2. – 806 с.
6. Сільське господарство України 2011 : [статистичний зб.]. – К. : Державний комітет статистики України, 2012. – 370 с.
7. Purvis Gordon A Model for Sustainably-Competitive Agriculture / Gordon Purvis, Liam Downey // Agroecology and Strategies for Climate Change. Sustainable Agriculture Reviews. – 2012. – Volume 8. – PP. 35-65.
8. Голомша Н. Є. Конкурентоспроможність сільського господарства України: можливості та фактори зростання / Н. Є. Голомша // Інноваційна економіка. – 2011. – № 6. – С. 67-71.

Анотація

У статті на основі застосування факторного підходу обґрунтовано класифікацію основних факторів, які впливають на конкурентоспроможність розвитку сільськогосподарських підприємств. Розкрито сутність, особливості застосування та результативність факторного підходу у науковому дослідженні. Проведено аналіз наявних умов функціонування сільськогосподарських підприємств. Виявлено та обґрунтовано основні виробничо-підприємницькі та регіональні економічні й природнокліматичні передумови забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільськогосподарських підприємств у Карпатському регіоні. Визначено напрями стратегічного конкурентоспроможного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: конкурентоспроможність, розвиток, сільськогосподарські підприємства, фактори, передумови.

Аннотация

В статье на основе применения факторного подхода обосновано классификацию основных факторов, которые влияют на конкурентоспособность развития сельскохозяйственных предприятий. Раскрыта сущность, особенности применения и результативность факторного подхода в научном исследовании. Проведен анализ существующих условий функционирования сельскохозяйственных предприятий. Выявлены и обоснованы основные производственно-предпринимательские и региональные экономические и природно-климатические предпосылки обеспечения конкурентоспособного развития сельскохозяйственных предприятий в Карпатском регионе. Определены направления стратегического конкурентоспособного развития сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: конкурентоспособность, развитие, сельскохозяйственные предприятия, факторы, предпосылки.

Annotation

The article is based on the use of factorial approach grounded classification of the main factors that influence the development of the competitiveness of agricultural enterprises. Essence, features of application and effectiveness of factor approach in scientific research, is exposed. The analysis of existent operating of agricultural enterprises conditions is conducted. Discovered and proved the main industrial and entrepreneurial and regional economic conditions or natural and also provide competitive farm's development in the Carpathian region. The directions of strategic development of competitive agricultural enterprises are defined.

Key words: competitiveness, development, agricultural enterprises, factors prerequisites.